

Т. Тарасава (Мінск)

**ПРАБЛЕМЫ ДУХОЎНАЙ АДЗІНОТЫ Ў АПОВЕСЦЯХ
“ВІКТОРЫЯ” КНУТА ГАМСУНА І “ОЙ, ЛЯЦЕЛІ ГУСІ...”
МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА**

Ва ўсе часы і эпохі чалавек імкнуўся жыць свабодна і незалежна, але не заўсёды шляхі да ажыццяўлення сваёй мэты былі правільнымі, з найменшымі маральнымі стратамі. І як паказвае вопыт чалавецтва, пошукі выйсця са стану духоўнай несвабоды самыя складаныя.

Нарвежскі пісьменнік Кнут Гамсун і беларускі Міхась Зарэцкі належаць да кагорты мастакоў з найбольш абвостраным адчуваннем дысгарманічнасці ўнутранага свету чалавека, яго духоўнай адзіноты, схаванай за знешняй будзёнасцю, за штодзённымі клопатамі. Абодва пісьменніка развіваліся ў рэчышчы рэалістычнага мастацтва, іх цікавасць да ўплыву грамадскіх працэсаў на лёсы людзей не паслаблялася на працягу ўсяго творчага жыцця, але празмерная дэтэрмінаванасць паводзін чалавека толькі знешнімі фактарамі не была дамінуючай, мастакоў цікавілі рух і ваганні чалавечай псіхікі як самастойнага феномена. Назіраючы за ломкай старога ладу жыцця, пісьменнікі спрабавалі знайсці апору ў трывалых маральна-этычных каштоўнасцях, адсюль пільная ўвага мастакоў да канфліктных псіхалагічных сітуацый, у якія траплялі іх героі падчас барацьбы з уласнымі пачуццямі, да складаных унутраных драм, якія часам не паддаюцца лагічнаму тлумачэнню. Пры ўсіх супярэчнасцях чалавечых натур, увасобленых у творах нарвежскага і беларускага мастакоў, іх погляды на свет аб’ядноўвае адзін магутны стрыжань – трывалае і моцнае пачуццё жыцця. Перш за ўсё яно выявілася ў гарманічнай еднасці прыроды з унутраным светам асобы. Талент абодвух пісьменнікаў даў магчымасць чытачу адчуць у поўнай ступені прыродную прыгажосць свету – пах горных лугоў, старажытных пушчаў, замшэлых балот, – багатую палітру чалавечых пачуццяў – пылкае каханне, спапяляючую нянавіць, духоўную адзіноту.

Самым моцным і ўсепаглынаючым пісьменнікі лічылі сілу любоўнай страсці, забытаную гульнію людскіх эмоцый, у якіх чалавек агаляецца ўвесь цалкам.

Складананую невытлумачанасць у сферы чалавечых узаемаадносін мастакі бачылі (беларускі – ў меншай ступені, нарвежскі – ў большай) у замкнёнасці чалавека ў абалонцы сваёй індывідуальнасці. І часам нават любоўная страсць не здольна перамагчы людскую

раз'яднанасць і пачуццё адзіноты. Даследаванне прычын гэтай з'явы, якую сучасная сацыялогія і філасофія культуры называе некамунікабельнасцю, стане вядучым матывам у сусветнай літаратуры ХХ ст.

Фактар некамунікабельнасці знайшоў сваё ўвасабленне ў аповесцях “Вікторыя” (1898) Кнута Гамсуна і “Ой, ляцелі гусі...” (1929) Міхася Зарэцкага.

Лірычную аповесць “Вікторыя” даследчыкі называюць самым значным творам сусветнай літаратуры, прывесчанай любоўнай тэме, гэта быў гімн пачуццям, здольным узвялічыць чалавека, зрабіць яго высакародным, мужным, чыстым.

Трагічна складваецца лёс кахаючых Юханеса і Вікторыі. Сын вясковага млынара Юханес з падлеткавага ўзросту шчыра, узнёсла кахае Вікторыю, дачку гаспадара некалі багатага замка. Юханес – дзіця прыроды, ён добра ведае наваколле: гнёзды птушак, шхія завадзі, таямнічыя пячоры. Прырода зрабіла яго вялікім летуценнікам, яна дала прастор юнацкім думкам-марам, чыстым і светлым. Юханес у сваіх фантазіях заўсёды выступае абаронцам слабых, пакрыўджаных, бездапаможных, сярод якіх абавязкова прысутнічае Вікторыя як ахвяра нечых злых памкненняў. Летуценні-мары юнака – адзінае светлае прыстанішча, дзе Юханес адчувае сябе ўтульна, бо на зямлі, па яго словах, “няма нічога добрага”. І тым не менш рэальны свет дыктуе свае ўмовы паводзін, далёка непадуладных хлопцу. Праўда, аднойчы жыццё ажыццявіла казку-мару Юханеса паўстаць перад вачыма Вікторыі мужным, смелым, дужым – дваццацігадовы юнак вырастоўвае з вады маленькую Камілу і дзякуе Богу за гэты выпадак (“Благодарю, благодарю тебя, Боже за этот день” (1, 472), але стрыманая Вікторыя, абмежаваная строгімі рамкамі нормаў паводзін свайго асяроддзя, ніяк не выказала захаплення ўчынкам Юханеса, але гэта толькі на кароткі час засмуціла хлопца. Каханне да дзяўчыны стала пазычнай музай Юханеса, яно натхняла малады талент, вабіла ў дарогу, прывяла дадому.

Вікторыя – гераіня напісаных і ненапісаных твораў Юханеса, гераіня яго сноў, летуценняў. Нават сацыяльная няроўнасць больш не стрымлівае закаханых ад узаемных прызнанняў, але Вікторыя не можа парушыць саслоўныя ўмоўнасці, дзяўчына вымушана ратаваць свой род ад разбурэння замужжам з багатым жаніхом. Прыродная стрыманасць Вікторыі і пакрыўджанае юнацкае самалюбства Юханеса не спрыяюць духоўнаму збліжэнню маладых у пошуках выйсця са склаўшайся сітуацыі.

Юханес замкнуўся ў сабе, усё часцей паўстае ў ролі пакрыўджанага і неабароненага, толькі паперы ён можа даверыць свае пачуцці і мары. Мастацкая рэчаіснасць так захапіла Юханеса, што навакольны свет перастае існаваць для юнака, ён цалкам аддаўся рабоце, кнігам, тут усё было падуладна яму. Творчы працэс стаў адзіным пазбаўленнем ад адзіноты, самотнасці. У рэальным жыцці Юханес па-ранейшаму застаецца маўклівым, замкнёным, пакрыўджаным на Вікторыю за яе стрыманыя пачуцці да яго. Але чытач адчувае, што гэтыя крыўды нейкія дзіцячыя, несур'ёзныя, беспадстаўныя, бо душэўныя перажыванні Вікторыі не менш глыбокія, нават трагічныя, толькі маці яна даверыла тайну свайго кахання да Юханеса. Законы роду, саслоўная мараль канца XIX стагоддзя дыктуюць для Вікторыі правілы паводзін, якія не сумяшчальны з дзявочыым уяўленнем аб шчасці.

Кнут Гамсун свядома ў аповесці парушае законы рэалістычнай дэтэрмінаванасці, і жаніх Вікторыі гіне на паляванні, гарыць маёнтак, падпалены гаспадаром у роспачы, і Каміла, нявеста Юханеса, знаходзіць шчасце з другім. Такім чынам, аўтар вызваляе сваіх герояў ад маральных абавязкаў перад блізкімі. Вікторыя і Юханес свабодныя. На гэты раз вытлумачыць раз'яднанасць маладых людзей сацыяльнымі матывамі і маральнымі абавязкамі нельга. Юханес стаў вядомым, знакамітым паэтам, эканамічна незалежнай асобай, але аказваецца, што ён не пазбавіўся ўнутранай плябейскай звычкі прыніжаць сябе. “Ведь он сам умаляет себя”, – абураецца Вікторыя падчас сваіх заручын з Ота. Няздольнасць перамагчы крыўду на Вікторыю пазбаўляе юнака пачуцця ўласнай годнасці, значнасці, вартасці, магчымасці дзейнічаць па-мужчынску рашуча, незалежна.

Парадокс у тым, што Юханес, будучы вядомым майстрам слова, не здолеў зразумець любімую жанчыну, адкрыць таямніцу яе душы ў рэальным свеце. Загадкавы феномен жыцця Юханес спасцігаў па-за рэальным светам, ў творчасці, якая цалкам паглынула яго асобу (ён нават на нейкі момант згубіў з поля зроку хворую Вікторыю), патрабавала ад мастака поўнай аддачы, што і прадвызначыла трагедыю кахання. Не выпадкова хатні настаўнік Вікторыі, прыгадваючы гісторыю свайго кахання, прамаўляе: “А что до моих стихов, я вам отвечу без обиняков. О мой юный коллега, я старше Вас, и, пожалуй, несколько щедрее одарён природой. И, однако, мои стихи лежат в ящике письменного стола. Они будут изданы после моей смерти. “Стало быть вам от них никакого проку”, – скажете вы. И

снова ошибётесь, ибо в настоящее время я услаждаю ими свою семью» (1, 524).

У словах настаўніка, які прынёс Юханесу пасмяротны ліст ад Вікторыі, гучыць горкі папрок за падмену жыццёвых каштоўнасцей штучнымі, ілюзорнымі. Відавочна, што ў аповесці “Вікторыя” праявіўся водгалас бязлітаснай сатыры на мастацкую інтэлігенцыю ў рамане “Новые всходы» (1893), прычына якой хавалася ў почвеніцкіх ілюзіях Кнута Гамсуна – вельмі істотных у творчасці мастака.

Нарвежскі пісьменнік свядома абраў трагічны канец аповесці. Менавіта светапоглядная пазіцыя Кнута Гамсуна прыўносіць у тэкст пэўны ірацыянальны фаталізм, прычына якога нават не ў самім чалавеку, а ў нечым неспасцігальным, прадвызначаным зверху, і сіла кахання, любоўная страсць не здольны пераадолець унутраную незалежнасць чалавека індустрыяльнага грамадства. Да такой думкі падводзіць чытача і сумны вывад настаўніка: “...случалось ли вам хоть однажды, хоть однажды в жизни видеть, чтобы мужчина получил в жёны ту, которую хотел? Мне не случалось. [...] Вот такую злую шутку играет с намн судьба” (1, 523). Пасмяротны ліст Вікторыі, менавіта яго танальнасць вызначае мінорны фінальны настрой твора, гучыць магутным дысанансам назве аповесці і імені самой гераіні.

Цалкам супрацьлеглыя пачуці выклікае аповесць Міхася Зарэцкага “Ой, ляцелі гусі...”. Герой беларускага пісьменніка М. Зарэцкага паўстае перад чытачом у складаны момант свайго жыцця – зпikлі пачуці да жонкі Стасі і рушыцца каханне да настаўніцы Таццяны. Хто вінаваты ў гэтым? Думаецца, што прычына не ў адным Адаму. Пэўная доля віны ляжыць і па Стасі, жонцы Адама. Замужняя жанчына дазваляла быць побач з сабой колішняму сябру Сяргею, відаць, спадзеючыся на тое, што рэўнасць мужа толькі ўмацуе сям’ю. Але Стася жорстка памылілася. Тонкая, чулая душа Адама не сцяпела такога здзеку, каханне згасла, і толькі спачуванне да хворай жонкі прыводзіць Барковіча ў бальніцу, але цёплай размовы не атрымліваецца. Адам, страціўшы былыя пачуці любові да Стасі, не хоча хлусіць, быць няшчырым, толькі вось смеласці сказаць пра гэта адкрыта герою не хапае, і наведванне хворай у бальніцы ператвараецца ў пакутлівае выпрабаванне для обоіх.

Пачуці Барковіча да настаўніцы Таццяны шчырыя і глыбокія, але не пазбаўлены пэўнай насцярожанасці: ці не паўторыцца тое ж, што са Стасяй. Прыезд Сяргея на вёску і яго знаёмства з Таццянай упэўнівае Адама ў сваіх трывожных прадчуваннях. Паводзіны

Ташцяны, відаць, нагадалі Адаму сітуацыю са Стасяй і Сяргеем, паўтарэння якой Адам не хацеў.

Нешчаслівыя адносіны Барковіча з Ташцянай складваюцца з прычыны таго, што Адам пераносіць на дзяўчыну свой горкі сямейны вопыт. Адсюль яго залішня маўкліваць, асцярожнасць, боязь быць незразуметым, нават непрыхаваны часам цынізм, калі ён беспадсаўна спрабуе папракаць Ташцяну за яе нейкі практыцызм. Пакахаўшы Ташцяну, Адам застаецца замкнёным ў сабе, гэта прыводзіць да таго, што дзяўчына, не маючы ніякай інфармацыі аб сямейным жыцці Адама, спрабуе хоць нешта даведацца ў Сяргея. І яе размовы з Сяргеем, якія Адаму падаліся здрадай каханню, – гэта толькі жаданне даведацца, хто такая Стася, і паспрабаваць асэнсаваць прычыны сямейнага разладу.

Сяргей, будучы чалавекам гаваркім, начытаным (не выпадкова ён працуе ў бібліятэцы), ахвотна адгукаецца на размову. Прыгадаем урывак, у якім Ташцяна просіць Сяргея расказаць пра Стасю: “– Раскажыце, што-небудзь пра Стасю.

Яна папрасіла так проста і непрыкметна, што Сяргей не здзівіўся з гэтага раптоўнага яе жадання. Ён заўсёды рад быў гаварыць пра Стасю і быў шчыра ўпэўнены, што кожнаму прыемна пра яе слухаць. Цяпер жа ён гаворыў такім тонам, быццам спрачаўся з некім, абараняў яе ад нечых нявідных нападаў, упарта адстойваў яе добрыя якасці” (2, 437).

Відавочна, што закаханы ў Стасю Сяргей, намаляваў пекны вобраз жонкі Адама, і Ташцяна віну за сямейны разлад Барковічаў усклала на Адама і задумалася, а ці не такія ж самы лёс напаткае і яе. Вось адкуль у дзяўчыны насцярожанасць і недавер да Барковіча, і на яго палымянае прызнанне: “Ты будзеш са мной, Ташцяна... заўсёды... Я буду цябе бараніць... Мы можам паехаць куды-небудзь, знікнуць ад іх, ад усіх...” (2, 441) дзяўчына адказвае: “З табой... заўсёды... Нашто ты гэта гаворыш? Ты сам верыш гэтаму... Ты ж усё роўна кінеш. Такі ты чалавек... Я цябе баюся... больш, можа, чымся Стасі...” (2, 441).

Балюча-шчымілая сцэна развітання кахаючых людзей не пакідае ніякай надзеі на шчаслівы канец. Замкнёнасць Адама ў абалонцы сваёй індывідуальнасці пазбаўляе героя магчымасці своечасова высветліць узаемаадносіны са Стасяй, Сяргеем, быць адкрытым з Ташцянай, нарэшце быць шчаслівым.

Лёс галоўнага героя Міхась Зарэцкі ўвесь час малое праз прызму яго стасункаў з Сяргеем, сапраўднае аблічча якога раскрываецца паступова. На пачатку твора Сяргей нават выклікае

чытацкую сімпатыю сваім клопатам пра хворую Стасю, і Адам побач з ім паўстае жорсткім, халодным эгаістам. Але першае ўражанне аказваецца памылковым. М. Зарэцкі не спяшаецца раскрыць усю непрывабнасць і нікчэмнасць фігуры Сяргея, які, па словах Адама аказваецца проста слімаком, які “паўзе да чужога і рад, што знайшоў дзе прысланицца” (2, 446).

Пяцігадовае знаёмства Адама з Сяргеем і “паскудная роля” апошняга ў сямейным жыцці Барковіча даюць маральнае права Адаму вынесці жорсткі прысуд “сябру”: “А ўсё-такі мы з табой ворагі адзін аднаму. Найлюцейшыя ворагі, якія толькі могуць быць...” (2, 446).

Сяргей – чалавек слабахарактарны, пакорліва зносіць відавочныя абразы з боку Адама. Іх стасункі нагадваюць хутчэй нябачнае спаборніцтва ў каханні, чым сяброўства. У маладосці Стася выйшла замуж за Адама, Сяргей працягваў быць побач і, па словах Барковіча, адыграў “паскудненькую ролю” ў іх шлюбе – сям’я, фактычна, распалася. Але Сяргей не гатовы застацца са Стасяй, бо разумее, што ён – фігура пройграшная ў параўнанні з Адамам. Ва ўзаемаадносінах з Таццянай Сяргей гэтага пакуль што не хоча прызнаць, але Міхась Зарэцкі не пакідае героя надзеі на шчаслівую будучыню з Таццянай. “Таццяна абыходзілася з ім [Сяргеем – Т. Т.] трохі паблажліва, як старэйшая з малодшым, [...] глядзела на яго, на Сяргея, з несхаваным жалем, з ласкавым матчыным спачуваннем” (2, 437).

Мацярынскія пачуцці Таццяны Сяргей прымае за ўлюбёнасць, не разумеючы тое, што прыязнасць дзяўчыны выклікана толькі яе зацікаўленасцю тым, што Сяргей даўно знае сям’ю Барковічаў. Сяргей не здольны на самастойныя ўчынкі, ён павінен быць пры кімсьці, камусьці спавядацца, падпарадкоўвацца. “Яму цяжка было насіць у сабе нявыказаныя думкі – ён да гэтага не прывычаўся” (2, 438), – зазначае аўтар пра хлопца. Сяргей хутчэй нагадвае дарослае дзіця, але зусім не небяспечнае, бо яго клопат, турботы – гэта паводзіны вампіра, здольнага пайсці нават на злачынства.

На аўтарскую задуму паказаць чалавека ў канфліктнай псіхалагічнай сітуацыі працуе і арыгінальная мастацкая архітэктоніка аповесці “Ой, ляцелі гусі...”. Сістэма ўзаемаадносін герояў любоўнага трохкутніка трымаецца на недагаворанасці, надасказанасці; дзеянне аповесці – драматычнае, напружанае, што з’яўляецца вызначальнай рысай усёй прозы Міхася Зарэцкага. Сапраўдныя першапрычыны ўчынкаў герояў схаваны за знешняй падзейнасцю, глыбінны сэнс апавядальнасці схаваны ў падтэкст, ключ да якога ў саміх таямніцах жыцця, у недасягальнасці, загадкавасці чалавечай душы. Не

выпадкова ў аповесці зусім не закранаюцца сацыяльныя канфлікты, М. Зарэцкага цікавяць толькі маральна-этычныя узаемаадносіны герояў, складанейшыя рухі іх духоўнага жыцця.

Спраўдную свабоду Адам Барковіч адчувае ў поўнай адзіноце, сам-насам з лесам, з шэрым восеньскім небам і жывым трохкутнікам “гонкіх плаўнакрылых” гусей, якія клічуць героя ў дарогу, у свой шчаслівы вырай, абуджаючы ў ім моцнае і трывалае пачуццё жыцця. У магутным адзінстве з прыродай Адам адкрывае толькі ім спасцігнутае пачуццё няўстойлівасці быцця, дысгармоніі ўнутранага свету чалавека.

Тацяна не гатова безразважна растварыцца ў любоўным пачуцці, у каханні яна хоча поўнай яснасці, можа нават поўнай улады над Адамам, таму іх адносіны часам нагадваюць любоўны паедынак гордасці і самалюбства.

Менавіта гэтым можна патлумачыць вонкавую дзіўнасць і нелагічнасць паводзін герояў, якія не адразу раскрываюцца перад чытачом, але за якімі схаваны глыбокі ўнутраны сэнс.

Такім чынам, нарвежскі і беларускі пісьменнікі ў мастацкіх творах вырашаюць складанейшыя маральна-этычныя праблемы свайго часу, актуальнасць якіх і на сённяшні дзень бяспрэчная. Грунтоўнае вывучэнне фактара некамунікабельнасці толькі ў двух творах сведчыць аб вялікіх патэнцыяльных магчымасцях мастацкай літаратуры па праблеме вырашэння духоўна-псіхалагічных калізій грамадства ў філазофска-гуманістычным ключы.

¹ Гамсун К. Голод; Мистерии; Пан; Виктория. Мн., 1989.

² Зарэцкі М. Збор твораў. У 4 т. Т. 1. Мн., 1989.

О.И. Федотов (Москва-Ченстохова)

ИВАН КОЗЛОВ — ПЕРЕВОДЧИК “SONETOW” МИЦКЕВИЧА

1.

Феномен русского Мицкевича не столь бесспорен, эстетически значим и значителен, как русский Гомер, русский Шекспир, русский Бернс. Особенный интерес в этом отношении представляет собой сонетное творчество великого польского поэта.

Как известно, в 1826 г. в Москве и в 1829 г. в Петербурге сонеты Мицкевича были опубликованы на польском языке¹. Наиболее чуткие в филологическом отношении русские читатели могли уловить их смысл и без перевода, для подавляющего же большинства он был насущно необходим. Сам автор в это время находился в России,